

สารบัญ

อนุโมทนา	(๑)
นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก	๘
ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา	๒
ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์	๔
๑. นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่	๗
๑) นรก-สวรรค์ หลังตาย	๗
๒) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ในใจ	๑๑
๓) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต	๑๓
๒. ทำทัฬหะอุกฺกัฏฐา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์	๑๗
๑) ต้องมีศรัทธา	๑๙
๒) ต้องพิจารณาเหตุผล	๒๒
๓) ต้องมั่นใจตน-ไม่อ่อนนอน	๒๔
๔) ต้องไม่หวังผลตอบแทน	๒๖
ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว	๒๙
ตอบคำถาม	๓๔
บทเสริม: ผลกรรมในชาติหน้า	๔๓
เชิงอรรถ	๖๐

นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

นรก-สวรรค์

ในพระไตรปิฎก*

ท่านอาจารย์ได้ตั้งหัวข้อเรื่องไว้ให้อาตมาก่อน กล่าวคือขอให้พูดเรื่อง นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก นรก-สวรรค์นี้เป็นเรื่องใหญ่และเป็นเรื่องยากอยู่แล้ว ท่านยังจำกัดขอบเขตด้วยว่าให้พูดในพระไตรปิฎก

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหา มีเรื่องที่ควรทำความเข้าใจในตอนเริ่มแรกกันนิดหน่อย คือทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวผู้พูด และเรื่องที่จะพูดในแง่ของพระพุทธศาสนาว่ามีความสำคัญแค่ไหนเพียงไร อันเป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจกันเบื้องต้น

ต้องออกตัวเสียก่อน คือ สำหรับอาตมาถือว่านรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ และเป็นเรื่องใหญ่มาก แต่กระนั้นอาตมาเองขณะนี้ยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร ยังไม่ได้เอาใจจริงเอาใจจ้องอะไรนักในเรื่องนี้ ก็กำลังค้นคว้าเรื่องพระพุทธศาสนาอยู่ แต่ตอนนี้ยังไม่ได้นำเรื่องนี้ คิดว่าเป็นเรื่องที่ต้องค่อยๆ ว่ากันทีละขั้นละตอน

* บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการสนทนาธรรมของภาควิชาปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๒ ณ วัดพระพิเรนทร์ (ในการพิมพ์ครั้งล่าสุด พ.ย. ๒๕๔๕ ได้จัดปรับปรุงแบบ เช่น ซอยย่อหน้า จัดระบบหัวข้อย่อ ย่อ ชัดเกลาลำนวนภาษาโดยตลอดให้อ่านง่ายขึ้น)

ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา

เริ่มแรกมาดูว่า ในแง่พุทธศาสนา นรก-สวรรค์มีความสำคัญแค่ไหน

ศาสนาทุกศาสนามีเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่คนถกกันมาตลอดว่ามีจริงไหม เป็นอย่างไร ในประเพณีของเราก็มีการพูดเรื่องราวเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ในวรรณคดีก็ตาม ศิลปกรรมก็ตาม ก็มีเรื่องนรก-สวรรค์ไปเกี่ยวข้องด้วย เช่นภาพฝาผนังตามปูชนียสถานต่างๆ ก็มีเรื่องเหล่านี้มากมาย แต่เราควรมาดูในแง่หลักการก่อนว่า เรื่องนรก-สวรรค์กับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันแค่ไหนเพียงใด

ได้บอกแล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ถ้าเทียบกับศาสนาอื่นๆ ไปแล้ว มาดูในแง่พระพุทธศาสนา ความสำคัญของนรก-สวรรค์ลดลงไป

ทำไมจึงว่าอย่างนั้น คือ ในศาสนาเป็นอันมาก นรก-สวรรค์เป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางชีวิตของมนุษย์

บางศาสนาบอกว่ามีนรกนิรันดร สวรรค์นิรันดร เช่นว่าเราอยู่ในโลกมีชีวิตครั้งนี้ทำความดีความชั่ว เมื่อตายไปวิญญาณจะไปรอจนถึงวันสิ้นโลก แล้วก็มีการตัดสิน ผู้ที่ควรได้รับรางวัลก็จะได้ไปอยู่สวรรค์นิรันดรตลอดไป ส่วนผู้ที่ควรได้รับโทษก็จะถูกตัดสินให้ตกนรกนิรันดร ในแง่นี้ นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นจุดสุดท้าย เป็นจุดหมาย

ที่นี้เรามองดูในพระพุทธศาสนา เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ความสำคัญของนรก-สวรรค์จะด้อยลงไป เอาสวรรค์ก็แล้วกัน เพราะเป็นสิ่งที่เราต้องการ *สวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธ*

ศาสนา แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า มีสิ่งที่สูงกว่านั้น สิ่งที่สำคัญกว่าสวรรค์คือนิพพาน เมื่อสวรรค์ไม่ใช่จุดหมาย ความสำคัญของมันก็ด้อยลงไป

เมื่อเราปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้แท้จริง ให้ตรงตามหลักการ เราก็บอกว่าไม่ใช่เพื่อจะไปสวรรค์ แต่เพื่อนิพพาน สวรรค์กลายเป็นเรื่องขั้นตอนที่อยู่ในระหว่าง หรือเป็นเรื่องข้างๆ ความสำคัญของสิ่งที่อยู่ข้างๆ หรืออยู่ในระหว่างย่อมจะลดน้อยลงไป น้อยกว่าสิ่งที่เป็นจุดหมายสุดท้าย นี่เป็นเรื่องธรรมดา

ประการต่อไป นรก-สวรรค์ตามที่รู้จักกัน หรือพูดถึงกันอยู่ เป็นเรื่องที่ได้รับหรือไปประสบหลังจากตายแล้ว ศาสนาอื่นๆ ทั่วไปว่าอย่างนี้ เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ เป็นเรื่องชีวิตหน้า แต่จุดหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บรรลุได้ในชาตินี้ นิพพานสามารถบรรลุได้ในชาตินี้ตั้งแต่ยังเป็นๆ อยู่ นี่ก็เป็นแง่ที่สองที่ทำให้ความสำคัญของนรก-สวรรค์น้อยลงไป เราอาจบรรลุจุดหมายสูงสุดได้ในชาตินี้แล้ว เราก็ไม่ต้องพูดเรื่องหลังจากตายแล้ว เรื่องนรก-สวรรค์ก็ไม่ต้องมาเกี่ยวข้อง

ต่อไปข้อที่สาม ในพระพุทธศาสนา นรก-สวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตเราเดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้นหมุนลง ตกนรกแล้วต่อไปถ้าเรามีกรรมดีก็กลับไปขึ้นสวรรค์ หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ คนที่เกิดเป็นพระพรหมด้วยกรรมดีบำเพ็ญกุศลสมาบัติ ต่อไปเมื่อสิ้นบุญแล้วกลับไปตกนรก เพราะมีกรรมชั่วในหนหลังก็ได้ มันก็หมุนเวียนไปมา นรก-สวรรค์จึงเป็นเพียงส่วนที่หมุนเวียนอยู่ในระหว่าง แล้วก็ไปของชั่วคราว เพราะฉะนั้นความ

สำคัญก็ลดลง เพราะเรามีโอกาสที่จะแก้ไขตัวได้มาก

นี่เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจในเบื้องต้น เพื่อจะได้เห็นฐานะของนรก-สวรรค์ในพระพุทธศาสนา ในแง่นี้ ถ้าเราไปเปรียบเทียบกับศาสนาที่ถือเรื่องนรก-สวรรค์เป็นนิรันดร เป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์จะประสบซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้อีกเลย ก็จะมี ความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นอย่างนี้แล้ว ก็พูดถึงเนื้อหาของเรื่องนรก-สวรรค์ได้โดยตลอด

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์

เอาละที่นี้มาพูดถึงเรื่องนรก-สวรรค์ เข้าสู่เนื้อหาของเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งมีแง่ที่ต้องแยกอีก ๒ อย่าง

แง่ที่หนึ่ง คือ ความมีอยู่จริงหรือไม่ นรก-สวรรค์มีจริงไหม

แง่ที่สอง คือ ท่าทีของชาวพุทธหรือท่าทีของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ต้องพูดทั้งสองแง่ จะพูดแง่เดียวไม่พอ เพราะมันสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สำหรับพุทธศาสนานี้ขอพูดไว้ก่อนว่า เรื่องท่าทีต่อนรก-สวรรค์เป็นสิ่งสำคัญมาก เราจะต้องวางท่าทีให้ถูกต้อง

พูดเกริ่นไว้หน่อยว่า เรื่องนรก-สวรรค์จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้สำหรับคนสามัญ ที่ว่าพิสูจน์ไม่ได้นี้หมายถึงทั้งในแง่ลบและแง่บวก คือจะพิสูจน์ว่ามีก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นไม่ได้ จะพิสูจน์ว่าไม่มี ก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นว่าไม่มีให้มันเด็ดขาดไม่ได้ทั้งสองอย่าง

บางคนบอกว่าเมื่อพิสูจน์ไม่ได้ว่ามี มันก็ไม่มี อย่างนั้นก็ไม่ได้ถูก ในเมื่อตัวเองไม่มีความสามารถที่จะพิสูจน์

ในการพิสูจน์นั้นต้องพิสูจน์ด้วยอายตนะที่ตรงกัน สิ่งที่จะรู้ด้วยการเห็น ก็ต้องเอามาให้ดูด้วยตา สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยการได้ยิน ก็ต้องพิสูจน์ด้วยการเอามาทำให้ได้ยินเสียง เป็นอันว่าต้องพิสูจน์ให้ตรงตามอายตนะ จะพิสูจน์ว่าเสียงมีหรือไม่มี พิสูจน์ด้วยตาได้ไหม ก็ไม่ได้ พิสูจน์ว่ารสมีไหม จะพิสูจน์ด้วยหูก็ไม่ได้ ไม่ได้เรื่อง มันต้องตรงอายตนะกัน

ที่นี้นรก-สวรรค์พิสูจน์ด้วยอะไร พิสูจน์ด้วยตา ด้วยหู ด้วยจมูก ลิ่น กายไม่ได้ มันต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตที่ใจนั่นเอง เราดูหลักง่ายๆ ไม่ต้องพูดลึกซึ้ง เราถือว่าจิตเป็นแกนของชีวิต เป็นตัวทำหน้าที่เกิด จะพิสูจน์เรื่องนรก-สวรรค์ว่าตายแล้วไปเกิดหรือไม่ ก็ต้องพิสูจน์ด้วยจิต คือสองตายดู

ที่นี้พอบอกว่าจะพิสูจน์ด้วยตาย ก็ไม่มีใครยอม เพราะต้องพิสูจน์ด้วยตนเอง จะให้คนอื่นพิสูจน์ไม่ได้ เราบอกว่าคนหนึ่งตายแล้ว เขาไปเกิดที่ไหน เราไม่รู้ ตัวเขาเป็นผู้พิสูจน์ เราเป็นแต่ผู้ไปดู เหมือนเขาลิ้มรสแล้วเราดูเขาลิ้มรส เราจะไปรู้ได้อย่างไรว่าเขารู้รสจริงหรือเปล่า และรสนั้นเป็นอย่างไร เราไม่ได้ลิ้มรสก็ได้แต่ดูเท่านั้นเอง เรื่องของชีวิตนี้ก็ต้องพิสูจน์ด้วยตัวจิต เมื่อจะพิสูจน์ด้วยการที่ต้องตาย เราก็ทำไม่ได้ ไม่มีใครกล้าทำ เกิดเป็นปัญหาติดอยู่ตรงนี้ที่พิสูจน์ไม่ได้ นี่เป็นเรื่องเกร็ดแทรกเข้ามา เราจะต้องพูดกันต่อไปอีก

รวมความในตอนนี้อ่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องพิสูจน์ไม่ได้ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ว่ามีหรือไม่มี

สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ออกมาให้เห็นชัดไม่ได้แบบนี้ ทางพุทธศาสนามีหลักให้ปฏิบัติ คือถือการวางท่าที่เป็นสำคัญ เรื่องบาง

เรื่องถ้ารอให้พิสูจน์เสร็จ มนุษย์เลยไม่ต้องทำอะไร ได้แต่รอแบบพวกนักปรัชญา

พวกนักปรัชญาจะเอาให้รู้ความจริงเสียก่อน เช่น รู้ความจริงเกี่ยวกับโลกว่าโลกนี้เป็นอย่างไรแน่ มันเกิดเมื่อไร มันจะไปอย่างไร พวกนักปรัชญาจะเถียงกันใช้สมองใช้สติปัญญาในการโต้เถียง เมื่อเถียงตอบเรื่องโลกและชีวิตไม่ได้ เช่น ด้วยวิธีอภิปรัชญา

แกก็ต้องเถียงกันต่อไป นี่แกก็เถียงกันมาห้าพันปีแล้วโดยประมาณ ทีนี้ถ้าแกจะต้องเถียงกันจนกว่าจะรู้คำตอบ แล้วจึงจะปฏิบัติได้ เพราะแกอาจจะบอกว่าเรายังไม่รู้ความจริงว่ามันเป็นอย่างไร เราจะไปปฏิบัติกับมันอย่างไร แกจะต้องรอให้รู้ความจริงอันนั้นแล้วจึงจะวางหลักปฏิบัติ แกตายไปแล้วก็ครั้งต่อก็ครั้ง จนกระทั่งลูกหลานเหลนของแกเองก็ตายไปโดยที่ยังทำอะไรไม่ได้ และยังไม่ได้ทำอะไร

พระพุทธศาสนาบอกว่า สำหรับเรื่องอย่างนี้ คือสำหรับเรื่องที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ มันสำคัญที่ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ *เรามีวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้โดยให้ถือการปฏิบัติที่ไม่ผิด* อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่าการวางท่าที่เป็นสำคัญ นรก-สวรรค์ก็อยู่ในประเภทนี้ การวางท่าที่หรือการที่จะปฏิบัติต่อมันอย่างไรเป็นเรื่องสำคัญกว่า

เป็นอันว่ามีเรื่องที่ต้องพูดสองแง่ คือแง่ว่ามีจริงไหม กับจะวางท่าที่ต่อมันอย่างไร และเน้นแง่การวางท่าที่หรือการปฏิบัติ ทีนี้มาพูดถึงหัวข้อสองอย่างนั้น เอาแง่ที่หนึ่งก่อน

๑. นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่

แง่ที่หนึ่งคือมีจริงไหมในแง่ของพระพุทธศาสนา และก็จะพูดจำกัดตามทีอาจารย์ได้กำหนดไว้ว่าเฉพาะในพระไตรปิฎก ขอแบ่งว่าพระพุทธศาสนาพูดเรื่องนี้ไว้เป็น ๓ ระดับ

๑) นรก-สวรรค์ หลังตาย

ระดับที่หนึ่ง คือเรื่องนรก-สวรรค์ที่เราพูดกันทั่วๆ ไปว่าหลังจากชาตินี้ ตายแล้วไปรับผลกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผลกรรมดีก็ถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่วก็ไปเกิดในนรก เรื่องนรก-สวรรค์แบบนี้ เรียกว่าระดับที่หนึ่ง พระพุทธศาสนาว่าอย่างไร

สำหรับระดับนี้ ถ้าถือตามตัวอักษร พระไตรปิฎกกล่าวไว้มากมาย เมื่อพูดกันตามตัวอักษรก็ต้องบอกว่ามี มีอย่างไร นรก-สวรรค์หลังจากตายนี้มักจะมีในชั้นเฮ้ยถึงเท่านั้น แล้วไม่ค่อยมีคำบรรยาย

ในพระไตรปิฎกเรื่องนี้หาได้ทั่วไป ในคำสรุปท้ายที่แสดงผลของการประพฤติดีประพฤติชั่ว คือ ในแง่สวรรค์บอกว่า เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ล่วงลับดับชีพไปแล้ว จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี้ฝ่ายดี ส่วนในฝ่ายร้ายก็กล่าวว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกก็จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก จำนวนในบาลีมีอย่างนี้มากมายเหลือเกิน

จำนวนความนี้ไม่ได้บรรยายว่าสวรรค์เป็นอย่างไร นรกเป็นอย่างไร ได้แต่สรุปและโดยมากมาห้อยท้ายกับคำแสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว ซึ่งจะเริ่มด้วยผลที่จะได้รับในชาตินี้ก่อนว่า ผู้มีศีล

ประพาศดีแล้วจะได้ผลอย่างนั้นๆ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า สุดท้าย หลังจากแตกกายทำลายขันธแล้วจะไปสุคติ เช่นว่าเจริญเมตตามี อานิสงส์อย่างนี้ คือหลับเป็นสุข ฝันดีอะไรต่ออะไร บอกผลดีในปัจจุบันเสร็จแล้วจึงจะห้อยท้ายลงว่า ตายแล้วไปสวรรค์ ไปพรหมโลก เป็นเพียงการเอ่ยถึงผลของการทำดี ทำชั่ว

นอกจากนั้นเราต้องสังเกตด้วยว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องนรก-สวรรค์นั้น พระองค์ตรัสในข้อความแวดล้อมอย่างไร มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร เราจะสังเกตได้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงผลในปัจจุบันมากมายก่อน แล้วอันนี้ไปห้อยท้ายไว้ เมื่อทราบอย่างนี้แล้วจะได้จัดฐานะของนรก-สวรรค์ได้ถูกต้อง นี้บอกไว้ให้เป็นข้อสังเกต

เป็นอันว่า เราจะพบคำบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่บ่อยๆ ว่า เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ หลังจากได้รับผลกรรมดีกรรมชั่วในปัจจุบันนี้แล้ว ตรัสบ่อยๆ โดยไม่มีคำบรรยาย

ข้อความในพระไตรปิฎกส่วนที่มีคำบรรยายว่านรก-สวรรค์เป็นอย่างไร มีน้อยแห่งเหลือเกิน แห่งที่นับว่ามีคำบรรยายมากหน่อย กล่าวถึงการลงโทษในนรกเริ่มจากว่าตายไปแล้วเจอมบาล พญายมถามว่า ตอนมีชีวิตอยู่เคยเห็นเทวทูตไหม เทวทูตที่หนึ่งเป็นอย่างไร เขาตอบไม่ได้ ยมบาลต้องชี้แจงว่า เทวทูตที่หนึ่งคือเด็กเกิดใหม่ ที่สองคือคนแก่ ที่สามคือคนเจ็บ ที่สี่คือคนถูกลงโทษ ทัณฑ์อาญา ที่ห้าคือคนตาย

ยมบาลอธิบายให้ฟังแล้วก็ชักต่อว่า ท่านเคยเห็นไหม เคยเห็นแล้วท่านเคยได้ความคิดอะไรบ้างไหม มีความสนใจบ้างไหม ในการที่จะต้องเร่งทำความดี ท่านเคยรู้สึกบ้างไหม ไม่เคยเลย ถ้า

อย่างนั้นก็เป็นเรื่องของตัวเองทำกรรมไม่ดี ก็ต้องได้รับโทษ มีการลงอาญา เขาเรียกว่า กรรมกรรม ซึ่งเป็นวิธีลงโทษในนรกด้วยประการต่างๆ

เรื่องนี้มีมาใน พาลบัณฑิตสูตร และเทวทูตสูตร ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ ถ้าต้องการค้นก็บอกขอบอกหน้าไปด้วย บอกว่าเล่ม ๑๔ ข้อ ๔๖๗ หน้า ๓๑๑ และเล่ม ๑๔ ข้อ ๕๐๔ หน้า ๓๓๔ สำหรับพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ก็ไปค้นดูตามข้อ หน้าไม่ตรงกัน เพราะนี่เป็นหน้าบาลี โดยมากพูดถึงนรก ไม่ค่อยพูดถึงสวรรค์

นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนแห่งพูดถึงอายุเทวดาในชั้นต่างๆ เช่น ชั้นจาตุมหาราช หรือชั้นโลกบาล ๔ ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี แต่ละชั้นมีอายุอยู่นานเท่าไร อย่างนี้มีในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๕๑๐ หน้า ๒๗๓ และไปมีซ้ำในเล่ม ๒๓ ข้อ ๑๓๑-๑๓๕ หน้า ๒๕๓-๒๖๙ และยังมีอายุมนุษย์ถึงรูปพรหม แสดงไว้ในฝ่ายอภิธรรม พระไตรปิฎกเล่ม ๓๕ ข้อ ๑๑๐๖-๑๑๐๗ หน้า ๕๖๘-๕๗๒

บางแห่งแสดงเรื่องราวว่าในวัน ๘ คำ ทำมหาราช ๔ คือ ทำวโลกบาล ๔ จะส่งอำมาตย์มาเที่ยวดูในหมู่มนุษย์ ว่ามนุษย์ประพฤติดีปฏิบัติชอบหรือเปล่า ถ้าเป็นวัน ๑๔ คำ โอรสมาเที่ยวดู ถ้าเป็นวัน ๑๕ คำ ก็เสด็จมาเที่ยวตรวจดูเอง แล้วกลับไปแจ้งข่าวต่อที่ประชุมเทวดาในสุธรรมสภา สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นประธานว่า เดียวนี้มนุษย์โดยมากประพฤติดีหรือประพฤติชั่ว ถ้ามนุษย์ประพฤติดี เทวดาก็จะดีใจ ว่าต่อไปสวรรค์จะมีคนมาเกิดเยอะ ถ้าหากมนุษย์ประพฤติชั่วมาก เทวดาก็จะเสียใจ ว่าต่อไปฝ่ายเทวโลกจะมีแต่เสื่อมลง อะไรทำนองนี้ เรื่องอย่างนี้

ก็มีในเล่ม ๒๐ เหมือนกัน ข้อ ๔๗๖ หน้า ๑๘๐ เป็นการกล่าวแทรก อยู่บางแห่ง มีไม่สู้มาก

นอกจากนี้ก็มีกระเส็นกระสาย เล็กๆ น้อยๆ ชื่อนรก ๑๐ ชุม ก็มีในพระไตรปิฎกด้วย คือในเล่ม ๒๔ อังคตตริกนิกาย ทสก-นิบาต ข้อ ๘๙ หน้า ๑๘๕ และนรก ๘ มีในคาถาชาดก เล่ม ๒๘ ข้อ ๙๒ หน้า ๓๙ อันนี้ก็พื้นฐานให้อรรถกถาได้นำมาชี้แจงอธิบาย เรื่องนรกต่างๆ แจกแจงให้เราเห็นเรื่องราวพิสดารยิ่งขึ้น แต่ในที่นี้ จะไม่พูดถึง

คัมภีร์ในกลุ่มชาดก คือในขุททกนิกาย เป็นแหล่งที่จะหา เรื่องราวคำบรรยายเกี่ยวกับสภาพในนรกและสวรรค์ได้มากกว่าที่อื่น *เนมิราชชาดก* ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๘ ข้อ ๕๒๕-๕๙๙ หน้า ๑๙๘-๒๒๓ เป็นเรื่องการไปทัศนากจรนรกและสวรรค์โดยตรงทีเดียว (ใน*มมเทวสูตร* ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๔๕๘-๔๖๐ หน้า ๔๒๑-๔๒๔ ก็มีเรื่องที่พระเจ้านิมิหรือนิมิราช กษัตริย์ทรงธรรม เป็นธรรมราชา แห่งมิลินนคร ได้รับเชิญจากพระอินทร์ไปพบกับเหล่าเทวดาในที่สุดธรรมเทวสภา ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์)

คัมภีร์เปตวัตถุ ที่ว่าด้วยเรื่องของเปรต แม้จะต่างภพกับนรก แต่ก็อยู่ในประเภททอบายเหมือนกัน ถ้ารับเข้ามาพิจารณาด้วย ก็จะได้คัมภีร์*เปตวัตถุ*และ*วิมานวัตถุ*เข้ามาช่วยในกลุ่มนี้ด้วย และจะพบเรื่องราวมากมายทีเดียว ได้แก่ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๖ ข้อ ๑-๑๓๖ หน้า ๑-๒๕๙

แม้ในพระไตรปิฎกจะได้พูดถึงนรก-สวรรค์แบบนี้ เราก็อย่าเอาไปวุ่นกับการเขียนภาพและคำบรรยายในวรรณคดีให้มากนัก เพราะวรรณคดีบวกลบจินตนาการเข้าไป ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของกวี

แม้จะบรรยายอารมณ์มนุษย์ ก็ต้องบรรยายให้เห็นภาพ เมื่อจะบรรยายนรก-สวรรค์ก็ต้องพูดให้เห็นจริงเห็นจัง หรือจะมาเขียนเป็นภาพประกอบ จะให้คนธรรมดาเกิดความสนใจ ก็ต้องนำเสนอในรูปแบบที่ทำให้เกิดความเข้าใจง่าย เทียบเคียงหรือประยุกต์เข้ากับสิ่งที่คนรู้เห็นกันในยุคนั้นถึงนั้น เพราะฉะนั้นเราจะเอาวรรณคดีรุ่นหลังๆ หรือภาพตามฝาผนังเป็นมาตรฐานไม่ได้ เพราะนี่เป็นรูปของการทำให้ง่ายแล้ว จะว่าตามนั้นทีเดียวไม่ได้

ก็เป็นอันว่า ในแง่ที่หนึ่ง สำหรับคำถามว่า นรก-สวรรค์หลังจากตายในพระไตรปิฎกมีไหม? เมื่อถือตามตัวอักษรก็เป็นอันว่ามีดังที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนที่ว่าอาจมีบางท่านแสดงความเห็นว่าเรื่องนี้สัมพันธ์กับความเชื่อที่มีดั้งเดิม เช่นว่าพระพุทธเจ้าอาจจะตรัสไปตามที่คนเชื่อกันอยู่ นั่นก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป นอกจากนี้ใครจะตีความอย่างไรต่อไปอาตมาไม่เกี่ยว

๒) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ในใจ

ต่อไประดับที่สองเลย เพื่อย่นเวลา นรก-สวรรค์ในระดับที่สองก็คือที่เราพูดกันว่า "สวรรค์ในอก นรกในใจ" เป็นเรื่องที่มีในชาตินี้

นรก-สวรรค์แม้ในชาติหน้า ก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะอะไร เพราะมันอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต ชั้นของจิต ระดับของจิตใจ จิตของเรามีคุณภาพหรือคุณสมบัติอยู่ในระดับไหน ถึงเวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรกก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา

ที่พูดมานั้นคือ เมื่อว่าโดยหลักทั่วไป ในการดำเนินชีวิต

ประจำวัน ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานหลายๆ ปี ระดับจิตของเราอยู่แค่นั้น เวลาตายโดยทั่วไป ถ้าไม่ใช่กรณียกเว้น มันก็อยู่ในระดับนั้นแหละ ส่วนในกรณียกเว้น ถ้าเวลาตายนึกถึงอารมณ์ที่ดี เช่นทำกรรมชั่วมามาก แต่เวลาตายนึกถึงสิ่งที่ดี ก็ไปเกิดดีได้ ถ้าหากเวลาอยู่ทำกรรมดี แต่เวลาตายเกิดจิตเศร้าหมอง ระดับจิตตกลงไป ก็ไปเกิดในที่ต่ำ

เมื่อการไปเกิดขึ้นอยู่กับระดับจิตอย่างนี้ ก็หมายความว่าเราพร้อมจะไปนรกหรือสวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า คนที่จะไปนรกก็คือคนที่จิตใจอยู่ในระดับนรกอยู่แล้วในชาตินี้ ส่วนคนที่จะไปสวรรค์ก็คือคนที่มีจิตใจในระดับสวรรค์อยู่แล้ว

ตกลงว่า เรื่องนรก-สวรรค์นี้มีตั้งแต่เดิมนี่อยู่แล้ว ปัจจุบันนี้เองมันส่อข้างหน้า เพราะฉะนั้น ถ้าจะคาดการณ์เรื่องข้างหน้าเราไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงสวรรค์ที่ไกลด้วยซ้ำ เอาปัจจุบันนี้เป็นเกณฑ์ เพราะคนเราสร้างสมกรรมด้วยชีวิตที่เป็นอยู่ สร้างระดับจิตของตนไว้ สัมระดับจิต ซึ่งทำให้พร้อมอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น เรื่องสวรรค์ในอนรกในใจก็ย่อมมีได้ตามหลักนี้ คือระดับจิตของเรานั้นเอง ที่มันอยู่ในนรกหรือสวรรค์ ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรก ก็เป็นนรกและไปนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในสวรรค์ ก็เป็นสวรรค์และไปสวรรค์

เอาละ ทีนี้ เราทำกรรมดีหรือกรรมชั่วไว้ เรารู้ เรามีความรู้สึกเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับกรรมดี-กรรมชั่วที่ทำไว้ ถ้าทำกรรมชั่วไว้ เราารู้สึกเดือดร้อนใจ ทางพระท่านใช้คำว่า “วิปฏิसार” ความวิปฏิสารนี้แหละ เป็นสภาพจิตที่เป็นทุกข์ซึ่งนับเป็นนรก หรืออีกอย่างหนึ่ง ในนิวรรณ์ ๕ ก็มีข้อหนึ่งว่า “กุกกุงจะ”

อันได้แก่ความไม่สบายใจ กังวลใจ รำคาญใจ ไม่สบาย เดือดร้อน
ใจว่าสิ่งที่ดีเราไม่ได้ทำ ได้แต่ทำสิ่งที่ชั่ว ที่ไม่ดี

ในทางตรงข้าม ถ้าทำกรรมดีก็เกิดปราโมทย์ มีปีติ มีความ
อบอุ่นใจ อิ่มเอิบ ร่าเริง บันเทิง เบิกบานใจ มีความเปรมใจ มีความ
สุข จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์ อย่างนี้ก็เป็นเรื่องสวรรค์ในอก นรกในใจ

ถ้าพูดถึงเรื่องวิปัสสนา และเรื่องปีติปราโมทย์ ในการทำชั่ว
และทำดีอย่างนี้ มันก็มีในพระไตรปิฎกมากมายเช่นเดียวกัน ไม่จำ
เป็นจะต้องอ้างขึ้นมาเลย เป็นอันว่านรก-สวรรค์แห่งนี้เป็นเรื่องระดับ
จิต ซึ่งมีอยู่แล้วตั้งแต่ปัจจุบัน

๓) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต

ที่นี้ไปสู่ระดับที่สาม จะพูดในแง่หลักวิชาการก่อน เรื่อง
วิจารณ์ไว้ทีหลัง คือการที่เราปรุงแต่งสร้างนรก-สวรรค์ของเราเอง
ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน

ท่านกล่าวว่า คนที่ยังไม่รู้วิธีสังข ๔ ยังไม่แห่งตลอดสังข
กรรม ไม่เข้าใจในหลักการแห่งสังขจะของอริยชน ก็ยังปรุงแต่งสร้าง
สวรรค์-นรกกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยอายตนะของเรานั้นแหละ คือ
ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรา ข้อนี้ก็คล้ายๆ กับข้อที่ ๒
แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนขึ้นไปเท่านั้นเอง คือเป็นเรื่องสัมพันธ์กับ
สภาพและระดับจิตใจ

เมื่อเรายังเป็นปุถุชน เราก็ยังปรุงแต่งอยู่เสมอ เมื่อเรายังมี
ความรู้สึกด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราก็ยังปรุงแต่งอยู่เรื่อยไป
คือปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดี-ความชั่ว มีกุศล-อกุศลในจิตของ
เราเอง

การปรุงแต่งอย่างนี้เป็นเรื่องของปฏิกิริยาต่อสิ่งที่รับเข้ามา เช่นเมื่อเราได้เห็นสิ่งที่สวยงาม เราชอบใจ เราก็มีความสุข ได้เห็นสิ่งที่เราไม่ชอบ เราชังใจ ก็เกิดทุกข์ หรือว่าเราได้รับประทานอาหาร ได้กินขนม ล้วนได้รับรสที่อร่อย เราก็มีความสุข ถ้าหากเราได้รับรสที่ขม ไม่อร่อย เราก็มีความทุกข์ อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา

ที่นี้บางทีเราปรุงแต่งจากข้างในออกไป คือไม่ใช่สิ่งภายนอกฝ่ายเดียวที่ปรุงแต่ง แต่เราปรุงแต่งขึ้นเอง เช่นใจคอเราไม่ดี เราเกิดความโกรธ เกิดอารมณ์ค้าง เลยเห็นอะไรชังใจไปหมด ทั้งที่คนหรือของนั้นไม่ได้ทำอะไรเรา ไม่ได้มาเบียดเบียน ไม่ได้มุ่งมาที่เราเลยด้วยซ้ำ คนนั้นเดินมาดี ๆ ไม่ได้ทำกิริยากระทบกระทั่งเรา แต่เรามองเห็นเป็นว่าเขาล้อเรา หรือสำคัญว่าเขามีใจคิดไม่ดีต่อเราต่าง ๆ นานา เพราะใจของเราเองปรุงแต่ง อาศัยพื้นจิตของเราไม่ดีอยู่แล้ว มีอกุศลขึ้นมาในใจ ใจเราไม่ดี มองอะไรชังใจไปหมด มีทุกข์เรื่อย ๆ ตลอดวัน

แต่ถ้าเราใจดี บางทีไปประสบอะไรที่ดีใจขึ้นมา วันนั้นเลยยิ้มได้ทั้งวัน เห็นอะไรดีไปหมด อย่างนี้เรียกว่าการปรุงแต่งสวรรค์-นรกของเรา เพราะว่าการปรุงแต่งอย่างนี้เป็นเรื่องทันตาทันใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องรอชาติหน้า อยู่ที่การสร้างจิตใจของเรา

ถ้าจิตใจของเรามีภูมิธรรมดี สร้างกุศลไว้มาก ทำจิตใจให้อิ่มเอิบเป็นสุข รู้จักมองในแง่ดี ก็รับอารมณ์ที่เป็นสุขไว้ได้มาก แต่ถ้าเราสร้างพื้นภูมิจิตสะสมไว้ในทางที่ทำให้จิตมีกิเลสมาก มีกิเลสต่าง ๆ ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบ่อย ๆ เราก็จะสร้างนรกของเราเรื่อยไป ไม่ว่าจะไปเห็นอะไรก็รู้สึกไม่ดี ไปไหนใจก็ไม่สบาย มีแต่ความทุกข์มากมาย

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ยังไม่ต้องคิดเลยไปถึงนรก-สวรรค์ชาติหน้า เพราะปัจจุบันที่เป็นอยู่กลายเป็นเรื่องที่เราควรจะเอาใจใส่มากกว่า และเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเราได้รับผลอยู่ตลอดเวลา นรก-สวรรค์ข้างหน้ายังไกล มองง่ายๆ ว่า เมื่อในปัจจุบันเรามีแต่ความเร่าร้อนขุ่นมัวเป็นทุกข์อยู่เสมอ ก็น่ากลัวว่าเราจะไปไม่ดี

ฉะนั้น ท่านจึงให้เอาใจใส่นรก-สวรรค์ที่มีอยู่ตลอดเวลา ที่เราปรุงแต่งอยู่เรื่อยๆ และสอนให้เรายกระดับจิตใจขึ้นไป คือ

ขั้นต้น ถ้าเราสร้างสมพื้นจิตใจไว้ในทางไม่ดี มีกิเลส โภคะ โทสะ โมหะมาก มันก็ทำให้รับอารมณ์โดยปรุงแต่งสร้างนรกขึ้นมา มาก ถ้าเราสร้างสมพื้นจิตใจไว้ในทางดี มีเมตตา มีใจกว้างเผื่อแผ่ สร้างปัญญาไว้มาก ใจเราดีมีความโล่งโปร่งสบาย เราก็สร้างสวรรค์ได้และมีสวรรค์อยู่เสมอ แม้ว่าสภาพแวดล้อมอาจไม่ดีเท่าที่ควร แต่เราทำจิตของเราได้ ใจเราสบาย มันก็สามารถทำสภาพที่จะนำไปนรกให้กลายเป็นสวรรค์ไปได้

ในขั้นสูงขึ้นไปอีก เรามีปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งทำให้เราเข้าใจโลกและชีวิตดี ทำให้วางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้อง ในกรณีอย่างนี้ ท่านว่ามันพ้นเลยเรื่องนรก-สวรรค์ไปแล้ว คือมีจิตใจปลอดโปร่งแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา มีความสบายทันตาในปัจจุบัน ไม่ต้องพูดถึงข้างหน้า ซึ่งเนื่องไปจากปัจจุบันนี้ ก็จะต้องไปดีด้วย

ปัจจุบันนี้แหละเป็นสิ่งที่แน่นอน เราได้รับผลอยู่ในขณะนี้แล้ว และเป็นเครื่องส่องส่องถึงข้างหน้าต่อไปด้วย เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาจึงถือเรื่องปัจจุบันนี้เป็นสำคัญ เพราะ

๑. เราได้รับผลทันที เราได้รับผลเห็นอยู่ชัดๆ แน่นนอน

๒. ข้างหน้าก็เป็นผลสืบไปจากปัจจุบันนี้เอง เอาปัจจุบันนี้
ไปทำนายข้างหน้าได้

เพราะฉะนั้น ปัจจุบันจึงสำคัญกว่าทั้งสองประการ ถ้ามอง
ข้างหน้าก็ต้องมองที่ปัจจุบันออกไปเป็นสำคัญ

เรื่องนรก-สวรรค์ในแง่ของการปรุงแต่งในชีวิตประจำวัน
และตลอดเวลา หรือนรก-สวรรค์ที่เราปรุงแต่งขึ้นมาเรื่อยๆ นี้ ก็มี
มาในพระไตรปิฎก คือนรกที่เกิดพร้อมกับการได้เห็นได้ยิน ได้รับรู้
ทางอายตนะต่างๆ กล่าวคือการทำอินทรีย์ หรืออายตนะ คือ ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้รับรู้แต่สิ่งที่ไม่ดีไม่น่าพอใจ อย่างนี้ท่าน
เรียกว่า “ฉผัสสายตนิกนรก” หรือในทางตรงข้ามก็เป็น “ฉผัสสายตนิก-
สวรรค์” แล้วแต่ว่าเป็นฝ่ายนรกหรือสวรรค์ อันนี้มาในพระไตรปิฎก
เล่ม ๑๘ ข้อ ๒๑๔ หน้า ๑๕๘

อีกแห่งหนึ่งคล้ายๆ กันเฉพาะเรื่องนรกคือ “มหาปริพาหนก”
มาในเล่ม ๑๙ ข้อ ๑๗๓๑ หน้า ๕๖๒ ท่านว่า นรกที่ว่ำนั้นไม่หนัก
หนาเท่านรกที่ประสมอยู่ในปัจจุบัน ที่คนผู้มีอวิชชาไม่รู้หรือรังแล้ว
ปรุงแต่งทุกขขึ้นมาแผดเผาตัวเอง

นี่คือนรก-สวรรค์ระดับที่ ๓ ซึ่งพุทธศาสนาเน้นมาก คำว่า
“ฉผัสสายตนะ” แปลว่า อายตนะที่รับรู้ทั้ง ๖ หมายความว่า นรก
หรือสวรรค์เกิดที่อายตนะรับรู้ทั้ง ๖ นั้นเอง

สาระของนรก-สวรรค์คืออะไร มันก็เป็นเรื่องของ การรับ
อารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาเท่านั้นเอง

เราไปสวรรค์ ว่าตามทีพูดไว้ในวรรณคดี ก็ได้สิ่งที่รับรู้คือ
อารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้เห็นสิ่งที่สวยงาม ได้ยินเสียง
ดนตรีทิพย์ ไพเราะเสนาะ ทางจมูกได้กลิ่นหอมหวล และลิ้นได้รับ

รสที่ดีอร่อย กายสัมผัสสิ่งนุ่มนวล ใจปลาบปลืมเพลิดเพลิน ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น

คนไปนรกก็ได้รับความทรมาน ได้เห็น ได้ยินแต่สิ่งที่ไม่ดี จนกระทั่งร่างกายถูกบีบคั้นต่างๆ ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น

ที่จริงปัจจุบันเราก็ได้รับรู้ทางอายตนะเหล่านี้อยู่แล้ว ไม่ว่าจะนรก-สวรรค์ข้างหน้าหรือนรก-สวรรค์เวลานี้ มันก็อยู่ที่อายตนะรับรู้ตัวเอง ถ้าเอาสาระแล้วมันไม่ได้ไปไหนเลย อยู่แค่นี้

ตกลงว่า ตามหลักการนี้ เราจะตั้งรู้จักนรก-สวรรค์ทั้ง ๓ ระดับ และแก่นแท้ของนรก-สวรรค์ก็อยู่ที่ระดับที่สามที่ว่านี้

นรกระดับที่หนึ่ง หลังจากตาย ไกลตัว ยังไม่ได้รับ ปัจจุบันเรายังไม่รู้สึกรู้สีก แล้วมันก็เผลอไปจากปัจจุบันด้วย ต้องสร้างในปัจจุบัน

ต่อมาในระดับที่สอง สวรรค์ในอก นรกในใจ ก็อยู่ที่ชีวิตที่สร้างภูมิระดับจิตในปัจจุบัน แต่ยังเป็นเรื่องที่มีเป็นครั้งคราว เพราะเอาเฉพาะที่เป็นเรื่องใหญ่

พอมารดับที่สาม ก็ละเอียดลอบเป็นไปอยู่ประจำ ตลอดทุกเวลาที่รับอารมณ์ ขณะนี้ถ้าเราสร้างความรู้สึกที่ดี ก็ทำให้เกิดสวรรค์ได้เดี๋ยวนี้

สมมติว่าใจไม่สบาย เอ ฟังเรื่องนี้ไม่น่าสนใจ ชักรำคาญ เห็นอะไรไม่ดีไปหมด ชักกลุ่ม แต่ถ้าทำใจให้ดีขึ้นมาว่า เอ นี่เป็นเรื่องสำคัญ ถึงจะยากหน่อย ก็ควรพยายามเอาใจใส่ให้ดี สร้างฉันทะ ให้อยากรู้ ทำอารมณ์ดีให้ใจสบายขึ้นมา ก็มองอะไรชักจะดีขึ้นไปหมด สวรรค์เริ่มมาแล้ว

สวรรค์ที่มีในปัจจุบันนี้ แม้จะละเอียดด่อนจนเราอาจจะนึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่อย่าลืมว่าการสร้างนรก-สวรรค์ใหญ่ๆ ก็มาจากสร้างเล็กๆ น้อยๆ นี้อย่างนี้เอง คือ จากอารมณ์ที่ละเมียดละไมตลอดเวลาซึ่งละเอียดด่อน คนเราสร้างบุคลิกลักษณะสร้างสมนิสัยใจคอจากอะไร ก็จากความคิดและพฤติกรรมทุกขณะจิต จากการดำรงชีวิตประจำวันทีละเล็กทีละน้อย ถ้าพยายามสร้างจิตใจของเราให้ดี ทำอารมณ์ให้ดี ค่อยเป็นค่อยไป ทำใจต่อสิ่งต่างๆ ให้ถูกต้อง บุคลิกก็ดีขึ้น จิตใจก็สบายขึ้น อะไรๆ ก็ดีขึ้น นี่เป็นการสร้างสมระยะยาว เก็บเล็กผสมน้อย

ก็เหมือนในทางวัตถุ เราต้องรู้จักเก็บออม ทางด้านจิตใจก็ต้องมีการสะสมนิสัย นี่ก็เป็นเรื่องที่ทำนให้มามองในระดับที่สามซึ่งจะไปเป็นเหตุของสวรรค์-นรกอันใหญ่ต่อไปข้างหน้า และเป็นเรื่องที่เราต้องประสบตลอดเวลา ควรให้ความสำคัญกับมัน อย่าไปคิดว่าเป็นเรื่องเล็กเรื่องน้อย และถ้าเราทำได้ เราก็ได้รับผลในปัจจุบันนี้เลย เราจะไม่ต้องทรมานเพราะนรก เราจะมีจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาดผ่องใสสบายและพบสวรรค์อยู่เรื่อยๆ

เอาละ นี่เป็นเรื่องของนรก-สวรรค์ในแง่ของความพร้อมอยู่ ซึ่งแยกเป็น ๓ ระดับ

๒. ทำทัชฌองพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ที่นี้พูดถึงการวางท่าที ซึ่งเป็นหัวข้อที่สอง การวางท่าทีเป็นหัวข้อที่บอกแล้วว่าสำคัญ การวางท่าทีสำคัญกว่าความมีจริงหรือไม่ ตอบได้ว่าสำคัญกว่าแง่ที่พูดถึงนรก-สวรรค์หลังตาย แต่มันจะไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนรก-สวรรค์ระดับที่สาม เพราะการวางท่าทีว่าเราจะปฏิบัติอย่างไร จะสอดคล้องกับสิ่งที่ปฏิบัติได้ซึ่งอยู่ในระดับที่สาม หรือรองลงไปก็ระดับที่สอง

๑) ต้องมีศรัทธา

ขอย้อนหลังหน่อย เมื่อพูดถึงท่าทีก็ต้องย้อนมาตั้งแต่ระดับที่หนึ่ง คือนรก-สวรรค์หลังจากตายแล้ว ที่เป็นแหล่งเป็นโลกเป็นภพซึ่งเราจะไปรับผลกรรม หรือพูดตามแบบศาสนาที่มีเทพเจ้าสูงสุดว่าจะไปรับโทษ รับรางวัล

นรก-สวรรค์ระดับนี้ ได้บอกแล้วว่าเป็นเรื่องที่เราคอนสามัญไม่อาจพิสูจน์ได้ ไม่ว่าจะในทางลบหรือทางบวก เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ ก็ต้องขึ้นกับศรัทธา ว่าอันนี้ถ้าทางศาสนาสอนไว้ จะเชื่อไหม? อยู่ที่นั่นนั่นเอง

ส่วนในทางพุทธศาสนานั้น ก็บอกว่าให้เชื่ออย่างมีเหตุผล สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ ในเมื่อจะต้องเอาทางศรัทธา ก็ต้องให้ได้หลักก่อน

ศรัทธา คือการไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น หรือพูดในแง่หนึ่งคือเราฝากปัญญาไว้กับคนอื่น หมายความว่าเราไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง จึงไปยอมรับความรู้ของคนอื่น ไว้วางใจในความรู้ของเขา เขาบอกว่าตรงนั้นมีของอย่างนั้นๆ เราจะเชื่อไหม ถ้าเราไว้ใจในความรู้ของเขา เราก็เชื่อเราก็ฝากปัญญาไว้กับเขา

แต่ถ้าเมื่อใดเรารู้เห็นด้วยตนเอง เราไม่ต้องฝากปัญญาไว้กับผู้อื่น เราก็ไม่ต้องเชื่อใคร แต่เราจะต้องรู้เห็นจริงๆ ซึ่งเลยชั้นศรัทธา

ตอนนี้เรื่องนรก-สวรรค์เรายังไม่รู้เห็นด้วยตนเอง ก็มีปัญหาว่า เราจะยอมฝากปัญญาไว้กับผู้อื่นไหม? ที่นี้คนที่เราจะฝากปัญญาไว้ เราก็ต้องคิดว่าน่าเชื่อหรือไม่ ถ้าจะเชื่อเราก็ต้องดูภาวะแวดล้อม

โดยมากคนเราจะอาศัยสิ่งต่อไปนี้เป็นเครื่องช่วยชักจูง ให้มอบความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น คือ

๑. ด้านที่หนึ่ง คือที่**ปัญญา** คือมองดูว่า ตามปกติคนผู้นี้เป็นคนมีความรู้ มีปัญญาจริงไหม? คำสั่งสอนของศาสนานี้ เช่นอย่างพุทธศาสนา ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนหลักธรรมโดยทั่วไปนี้ มีเหตุผลไหม? เป็นความจริงไหม? ถ้าเห็นว่าคำสั่งสอนของท่านเท่าที่เรารู้และเข้าใจได้ คือเท่าที่ปัญญาของเราจะหยั่งถึงได้ และเท่าที่เรายอมรับได้ ล้วนเป็นความจริงทั้งนั้น ก็ทำให้พลอยเชื่อสิ่งที่เรายังไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง

เราคิดว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมานั้น เท่าที่เรามองเห็นได้ ก็เป็นความจริง เราจึงเห็นว่าพระองค์มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญาของเราไว้กับท่านได้ เราจึงเกิดศรัทธาขึ้นเป็นขั้นที่หนึ่ง

๒. ด้านที่สอง คือที่เจตนา ซึ่งเป็นความปรารถนาดี อันนี้เป็นเหตุแห่งความไว้วางใจอีกด้านหนึ่ง ถ้าคนเขามีปัญญาแต่เขาไม่หวังดี เขาอาจจะหลอกเรา แต่ถ้าเขาต้องการช่วยเหลือเรา เขามีแต่เมตตา ปรารถนาดีต่อเราอย่างจริงใจ เราก็ศรัทธาได้เพราะน่าไว้วางใจ เพราะฉะนั้น เรื่องของศรัทธา หลักใหญ่ก็อยู่ที่ว่า บุคคลผู้นั้น

๑. มีความรู้จริง มีปัญญาจริง สมควรเชื่อไหม?

๒. เป็นผู้มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา จริงใจไหม?

การที่จะมีเมตตากรุณาและจริงใจหรือไม่ ก็อยู่ที่เหตุปัจจัยประกอบ เช่นว่าท่านมีเบื้องหลังที่จะหวังได้อะไรจากเราไหม? ถ้าจะหลอกเรา จะหลอกเราไปทำไม หรือตามปกติท่านเป็นผู้มีความประพฤติบริสุทธิ์ไหม? ที่จะทำให้เราเห็นว่าเป็นผู้มีความหวังดี ปรารถนาดีต่อเราอย่างแท้จริง

เหมือนอย่างพ่อแม่ เมื่อเราเป็นเด็กๆ ยังมีความรู้ไม่พอ ยังเล็กอยู่ เราก็ต้องทำอะไรๆ โดยอาศัยความเชื่อเท่านั้น โดยเฉพาะพ่อแม่เป็นผู้หวังดี เราเกิดความไว้วางใจ เราก็เชื่อ โดยเป็นไปเอง

เราอยู่ในโลก เราอยู่ด้วยความเชื่อมากมาย เรายังรถยนต์โดยสารมาเราไม่เคยพิสูจน์เครื่องยนต์ว่ามันเรียบร้อยหรือไม่ เราเคยไปพิสูจน์ทุกอย่างไหม มันวิ่งๆ ไป เครื่องอุปกรณ์หรือส่วนประกอบอาจหลุดได้ หรือเวลานี้นั่งอยู่บนภูฏี เอ เสากฎีนี้เขาหล่อไว้ดีหรือเปล่า เราไม่เคยตรวจเลย คานไม้ที่ทำไว้อยู่ในที่ถูกต้องมันคงหรือเปล่า เกิดนั่งๆ อยู่มันหล่นลงมาก็หมดนะสิ อะไรอย่างนี้

มนุษย์เราอยู่ด้วยความไว้วางใจ ต้องอาศัยศรัทธา โดยบางที่ไม่รู้ตัวเลย มันเป็นไปเองในชีวิตประจำวัน ทั้งที่ความจริงเราไม่ได้พิสูจน์ เราไม่ได้รู้เห็นอะไรทุกอย่าง เราเชื่อโดยเราเห็นว่าเขาไม่

ได้มาหลอกลวงอะไรเรา เพียงแค่นี้เราก็เชื่อในขั้นพื้นฐานไปแล้ว

สำหรับในทางพุทธศาสนา ก็เป็นอันมาพิจารณากันว่า

๑. พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปัญญามาก เท่าที่แสดงออกเป็น คำสั่งสอนต่างๆ นั้นเป็นจริง มีเหตุผลน่าเชื่อถือไหม?

๒. พระองค์มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา สอนเรา โดยบริสุทธิ์พระทัย ต้องการให้เราได้รับประโยชน์ใช้ไหม?

ถ้าหากเรามั่นใจในพระองค์โดยเหตุผลทั้งสองประการ เราก็มีศรัทธา พระองค์สอนเรื่องนรก-สวรรค์ว่าชาติหน้ามีจริงหรือ เปล่า ถ้าเรามีศรัทธาเราก็โน้มไปทางที่จะเชื่อตามที่มีหลักฐานว่า พระองค์ได้ตรัสไว้ เรื่องก็เป็นอย่างนั้น เป็นอันตกลงว่า นรก-สวรรค์ ชั้นนี้อยู่ที่ศรัทธา

๒) ต้องพิจารณาเหตุผล

แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า จะเชื่อหรือไม่ก็ไม่เป็นไร ไม่ได้ถือเป็นเรื่องที่ต้องเชื่อ ในพุทธศาสนาไม่มีการบังคับ เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงพบกับคนที่ยังไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระองค์ก็ทรงสอนให้มีทำที่ อย่างที่สอง คือทำทีในกรณีที่ยังไม่มีศรัทธา เช่นที่ตรัสในกาลามสูตร

เรื่องมีว่า พระพุทธเจ้าทรงพบกับกาลามชน พวกนี้ยังไม่ นับถือลัทธิศาสนาไหนทั้งนั้น แต่ได้พบกับพวกเจ้าลัทธิต่างๆ ที่ผ่านไป มา เขาก็ถามปัญหา พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้นซึ่งสอนต่างๆ กันไป ต่างก็ว่าของตนจริง ของพวกอื่นเหลวไหล เลยไม่รู้จะเชื่อใคร

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาในถิ่นของเขา คนพวกนี้ก็ทูล ถามพระพุทธเจ้าว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

อย่าให้ว่าเลยใครจริงใครเท็จ ไม่ต้องพูด พระองค์ตรัสว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ยินได้ฟังตามกันมา หรือเรียนต่อกันมา อย่าเชื่อเพียงเพราะข่าวเล่าลือ อย่าเชื่อเพียงเพราะมีเขียนในตำรา หรือเพียงเพราะเห็นว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา ฯลฯ พระองค์ตรัสหลักกาลามสูตรที่มี ๑๐ ข้อ ให้เราพิจารณาด้วยตนเอง

ตอนท้ายพระองค์ตรัสยกตัวอย่าง ซึ่งมาเข้าเรื่องนรก-สวรรค์ และกรรมดี-กรรมชั่ว กุศล-อกุศล ทรงสอนให้พิจารณาในปัจจุบันนี้ว่าสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นกุศล ทำแล้วมันเกื้อกูลแก่ชีวิตของตนเอง มันดีต่อตัวเราใหม่ ดีต่อผู้อื่นใหม่ เป็นผลดีต่อทั้งสองฝ่ายใช่ไหม แต่ถ้าเป็นอกุศล มันดีต่อชีวิตจิตใจของเราใหม่ ดีต่อผู้อื่นใหม่ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นใหม่ บางทีดีต่อเรา แต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือมันดีเพียงที่เราเห็นในชั่วสายตามองสั้นๆ แคบๆ แต่ที่จริงเป็นผลร้ายแก่ตัวเราเอง เราพิจารณารอบคอบหรือยัง

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าสิ่งที่ เป็นกุศลดีงาม ก็คือ เป็นประโยชน์ต่อชีวิต เกื้อกูลอย่างแท้จริงแก่ชีวิตจิตใจของเราระยะยาว และแก่ผู้อื่น แก่สังคม เมื่อพิจารณาและมองเห็นอย่างนี้แล้วถามว่าอย่างไรหนควรทำ อย่างไรหนควรเว้น ก็เห็นว่าสิ่งที่ดีงามคือสิ่งที่ทำด้วยจิตใจที่ไม่ใช่เพราะโลภ โกรธ หลง เกิดจากจิตใจที่มีเมตตา มีความเชื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีปัญญา ทำด้วยจิตแบบนี้ดีกว่า ควรจะทำ นี้ว่ากันให้เห็นในปัจจุบันนี้เลย

พระองค์ตรัสต่อไปว่า ถ้าเราทำดี บังเกิดผลดีเป็นสิ่งที่เกื้อกูลในปัจจุบันแล้ว หากว่าสวรรค์มีจริงนรกมีจริง เราก็ไม่ต้องไปตกนรก ไม่ต้องไปรับผลร้าย เราจะไปสวรรค์ ได้รับผลดี ก็เป็นกำไรเพิ่มเติมขึ้น แต่ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลคือความชั่ว เกิดจากโลภ โกรธ

หลง ในปัจจุบันนี้มันก็ไม่เกิดอกุลแก่จิตใจ และเป็นการเบียดเบียน ไม่เกิดอกุลแก่สังคม เป็นอันว่าผลเสียเกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ชาติที่แล้ว เมื่อตายไป ถ้านรก-สวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ไปนรกแน่นอน ก็เป็นอันว่าเสียผลทั้งสองด้าน

เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันสรุปในแง่นี้ได้ว่า ถึงแม้ไม่ต้องใช้ศรัทธา เอาตามเหตุผล ก็ควรทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว นี่เป็นแนว *กาลามสูตร* ซึ่งเป็นการวางท่าทีในขั้นปัญญา

๓) ต้องมั่นใจตน-ไม่อঁหวน

เลยจากนี้ไปอีกชั้นหนึ่ง พุทธศาสนาแสดงหลักนรก-สวรรค์อะไรต่างๆ ไว้เพื่อมุ่งประสงค์อะไร จะให้เราวางท่าทีอย่างไร อย่างที่บอกไว้เมื่อกี้ว่า ท่าทีสำคัญกว่าจะมัวรอพิสูจน์ว่าจริงหรือไม่

เคยพูดข้างต้นแล้วว่า ในกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของการทำความดีความชั่ว พระองค์ตรัสว่าการทำชั่วนั้นมีผลต่อไปนี้หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า โดยระบุผลหลายข้อที่มีในชาตินี้ก่อน ส่วนผลชาติหน้าที่ตามมาหลังจากตายเอาไว้อุบัติสุดท้าย แม้ผลดีก็เช่นกัน อันนี้ก็สื่อไปถึงลักษณะของการที่เราจะวางท่าที

เรื่องนี้ขออธิบายว่า ในการที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนรก-สวรรค์นั้น ทรงแสดงว่า ผลอะไรต่างๆ ย่อมเป็นไปตามเหตุ หลักพระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม ซึ่งเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นกฎธรรมดาของธรรมชาติ เมื่อมันเป็นไปตามกฎธรรมดา ก็เป็นเรื่องของการที่เราจะรู้เท่านั้น เราไม่ต้องไปวิงวอนให้ผลอย่างนั้นเกิด

ในเมื่อมันเป็นกฎ ผลเกิดจากเหตุ เมื่อเหตุเป็นอย่างนี้แล้ว ผลอย่างนั้นๆ ก็เกิดเอง เราไม่ต้องอঁหวนว่าฉันทำเหตุนี้แล้ว ขอ

ให้ผลนั้นเกิดขึ้นเกิด เพราะว่าถึงจะอ่อนวอนอย่างไร มันก็ไม่เป็นไปตามคำอ่อนวอน แต่มันเป็นไปตามเหตุที่ทำ เมื่อทำกรรมดี ผลดีที่เกิดขึ้นไปตามหลักกรรม มันเป็นไปตามกฎธรรมดา ไม่เป็นไปตามคำอ่อนวอนของเรา

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องผลดีผลร้ายต่างๆ จนถึงว่าตายแล้วไปตกนรก หรือขึ้นสวรรค์นี้ เป็นการตรัสในแง่กฎธรรมดา คือเป็นเรื่องความรู้สำหรับเราๆ ไม่ใช่เป็นคำสั่ง ไม่ใช่คำบงการบัญชาหรือบอกใบ้ให้เราต้องไปขอร้องอ่อนวอนอะไรอีก แต่เป็นการบอกให้เรารู้และมั่นใจว่าเมื่อทำอย่างนี้ ผลอย่างนั้นมันจะเกิดขึ้น

ในทางตรงข้าม ถ้ามีคนที่ยกยอให้รางวัลและลงโทษให้เป็นอย่างนั้น เราจึงจะจำเป็นต้องยึดถือจำเอาไว้เพื่ออ่อนวอน เพราะเดี๋ยวทำดีไปแล้ว ไม่เอาใจท่าน อาจจะได้ไม่ไปสวรรค์

แต่ในทางพุทธศาสนา คนที่ทำดี ไม่ต้องอ่อนวอนขอไปสวรรค์ เพราะมันเป็นไปตามกฎธรรมดา เพียงแต่รู้ไว้และมั่นใจเท่านั้น ถึงเราไม่รู้ ถึงท่านไม่บอก มันก็เป็นอย่างนั้น แต่รู้แล้วเราจะได้ปฏิบัติตัวเองถูก และมั่นใจ นี่ต้องวางท่าทีให้ถูกต้อง

พุทธศาสนิกชนมีความรู้ไว้สำหรับให้เกิดความมั่นใจตนเอง เรารู้แล้วว่าทำกรรมดี จะเกิดผลดี พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เราก็มั่นใจว่า ถ้าทำกรรมดีแล้วผลดีจะเกิดขึ้น ไม่ต้องใช้วิธีอ่อนวอน นี่คือการวางท่าทีอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

เราเอาเวลาที่จะอ่อนวอนไปใช้ในการพิจารณาสิ่งที่ทำว่า ทำดีรอบคอบ ทำเหตุปัจจัยครบถ้วนไหม เป็นประโยชน์ทั้งบัดนี้ และเบื้องหน้าไหม เกื้อกูลแก่ชีวิต แก่สังคมแค่ไหน แทนที่จะเอา

เวลาไปใช้อ้อนวอนขอผล ก็มั่นใจได้ว่าผลจะมาตามเหตุของมันเอง นี่เป็นท่าทีระดับที่สาม

๔) ต้องไม่หวังผลตอบแทน

ต่อจากระดับที่สามนี้แล้ว ยังมีขั้นสูงขึ้นไปอีก ซึ่งเราจะมองเห็นว่า ถึงอย่างไรก็ตาม เรื่องนรก-สวรรค์ก็ยังมีส่วนเหมือนเป็นผลตอบแทน นรกนั้นเป็นผลร้าย เปรียบเทียบเหมือนเป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี

ทีนี้ถ้าเรายังทำกรรมดีและเว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่ เรา ก็ยังไม่พัฒนา ยังไม่เป็นอารยชนตามหลักพระพุทธศาสนา ควรทราบว่าพระพุทธศาสนาสอนต่อไปอีกระดับหนึ่งว่า ถ้าเรายังทำกรรมดีเพราะหวังผลอยู่ ก็เรียกว่าเป็นโลกียปุถุชน เป็นปุถุชนที่ยังมีกิเลสหนา คนของพระพุทธศาสนาแท้จริงต้องเป็นอริยสาวก

อริยสาวกคืออย่างไร อริยสาวกเป็นคนที่ทำความดีโดยไม่ต้องหวังผล เพราะเรื่องผลดีผลร้ายนั้น มันเป็นไปตามกฎกรรมตาของมันเป็นเอง เราได้แล้ว เราย่อมมีความมั่นใจในตัวเอง แต่เมื่อปฏิบัติให้สูงไปกว่านั้น ก็คือไม่ต้องหวังผลเลย เราทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น สิ่งที่ดีงามคืออะไร คือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจของเรา ตั้งแต่ปัจจุบัน และมีผลดีที่เกิดแก่สังคมแก่ผู้อื่น

เราทำดีเพราะต้องการให้ธรรมคือความดีงามเกิดขึ้นในโลก อย่างนี้หมายความว่า มีความรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่ถูกต้อง ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ ก็เป็นขั้นดำเนินตามอริยสาวกแล้ว คือเลยจากขั้นหวังผลหวังตอบแทน ซึ่งเป็นขั้นโลกียปุถุชน

พระพุทธศาสนาต้องการให้เราก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือขั้นสูงที่เป็นเรื่องของธรรมแท้ๆ นี้ ซึ่งเป็นขั้นอริยสาวก ให้มีจิตใจของคนที่อยู่ในขั้นอริยสาวก

ถึงตอนนี้ก็มาเข้าสู่รก-สวรรค์ระดับที่สาม เมื่อก่อนเราพูดถึงรก-สวรรค์ระดับที่สาม ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่เราปรุงแต่ง ดังนั้นท่าทีที่มีต่ออนรก-สวรรค์ กับความมีอยู่ของอนรก-สวรรค์ในขั้นสุดท้ายก็มารับกัน คือผลที่สุดก็มาอยู่ที่ปัจจุบันเป็นสำคัญ แล้วมันก็จะให้ความรู้สึกแก่เราอย่างหนึ่งว่า ในขั้นสูงสุดที่แท้จริงแล้ว ชาวพุทธจะก้าวไปสู่การทำความคิด โดยรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่เป็นกุศลนั่นเอง

มนุษย์เรานั้น ทุกคน ถ้าว่าด้วยใจจริงแล้ว ย่อมมีเหยื่อโยต้อชีวิตของตน ทุกคนรักชีวิตของตน เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ ถ้าเราได้พัฒนาจิตใจของเราให้สูงขึ้น จนลักษณะนี้เด่นชัดขึ้น เราก็ไม่ต้องไปนึกถึงผลตอบแทนข้างหน้ามากมาย

ถ้าเรารักความดีงามบริสุทธิ์ของชีวิต รักความประณีตบริสุทธิ์ของจิตใจ ก็กลายเป็นว่าเรารักธรรม รักความดีงาม เราก็อยากถนอมชีวิตของเราให้เป็นชีวิตที่ดีงาม ให้เป็นชีวิตที่ประณีต ให้เป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ เราก็อยากจะทำความคิดด้วยใจตัวเอง ไม่ต้องไปหวังผลเป็นลาภ ยศ สุข สรรเสริญอะไร เราชักชีวิต รักความดีงาม รักตัวธรรมที่แท้จริงไม่ดีกว่าหรือ

ท่าทีสุดท้ายนี้ไปปรับกับเรื่องสวรรค์ที่เป็นปัจจุบัน ซึ่งเราจะต้องสร้าง เป็นอันว่าชีวิตของเราก้าวหน้า คือเราปฏิบัติธรรมก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จากขั้นเป็นโลกียปุถุชน ขึ้นสู่ขั้นเป็นอริยสาวก ซึ่ง

เลยจากการทำความดีหลีกเลี่ยงความชั่วเพราะต้องการเลี่ยงผลร้าย หรือต้องการรางวัลผลตอบแทน เมื่อเลยจากขั้นนั้นไปแล้ว ก็จะเกิดความเข้าใจในธรรม รักชีวิตของตัวเองในทางที่ถูกต้อง เช่น ต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงามบริสุทธิ์

เมื่อชีวิตของเราประณีตขึ้น สิ่งที่ทำไว้เป็นความดีความชั่ว จะยังมีผลชัดมากขึ้น เพราะว่าจิตใจของเราประณีต การที่เราจะก้าวหน้าในคุณความดี บรรลุอะไรที่สูงขึ้นไป จิตใจของเราจะต้องประณีตขึ้นไปด้วย เมื่อเราทำจิตของเราให้ประณีตขึ้น พอมันละเอียดอ่อนขึ้น สิ่งที่เราทำไว้แม้เป็นเรื่องเล็กน้อยก็ปรากฏผลได้ง่าย รับรู้ง่าย มีความไวขึ้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราทำไว้ ก็ปรากฏผลมากขึ้น

มีท่านผู้รู้เปรียบเทียบไว้ เหมือนว่า พื้นถนน ปัดกวาดแล้ว ถึงจะยังมีฝุ่นมากก็นับว่าสะอาด ขยับขึ้นมาเป็นพื้นบ้าน ต้องฝุ่นน้อยลง จึงจะนับว่าสะอาด แต่กระจกแว่นตาฝุ่นนิดเดียวก็เห็นชัด ต้องไม่มีละอองจับเลย จึงจะนับว่าสะอาด

พื้นถนนเราใช้สำหรับรถวิ่งหรือให้คนเดินผ่าน สะอาดแค่ไหนก็ไม่ได้เลอะเทอะก็ดีแล้ว ใช้งานได้ แต่กระจกแว่นตา ถ้าสะอาดแค่อย่างพื้นถนน ก็ยังดูอะไรไม่เห็น ใช้ประโยชน์ยังไม่ได้

เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะรองรับงานที่ประณีต คุณภาพก็ต้องถึงขั้น ชีวิตจิตใจที่จะเข้าถึงสิ่งประเสริฐขึ้นไป ก็ต้องประณีตพอจึงจะถึงได้

ถ้าเราต้องการให้ชีวิตของเราก้าวไปข้างหน้า ให้ประณีตอย่างนั้น เราก็ต้องไม่ประมาท ต้องระวังไว้ในเรื่องความดี-ความชั่วเหล่านี้ ว่ามันจะไปมีผลกระทบต่ชีวิตของเราที่ประณีตขึ้นทุกที

ด้วย เพราะฉะนั้นเราจะต้องรักษาคุณความดี หรือคุณภาพของชีวิตนี้ไว้ให้ดี จึงเป็นการจำเป็นอยู่เองที่เราจะต้องพยายามสร้างกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้ก็จะสัมพันธ์กับหลักพุทธศาสนาที่สอนว่า **ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว** ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความตามคำเปรียบเทียบที่ว่า หว่านพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น ปลูกเมล็ดมะม่วงได้ต้นมะม่วง ปลูกเมล็ดมะปรางได้ต้นมะปราง ขั้นนี้เรียกว่าหว่านพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น

ทีนี้มีอีกตอนหนึ่งถามว่า ได้มะปรางแล้วจะขายได้กำไรดีหรือเปล่า ตอนนี้อยู่ขึ้นต่อปัจจัยอื่น เช่นว่าคนเขานิยมไหม มีขายมากไป ล้นตลาดหรือเปล่า มีความต้องการของตลาดแค่ไหน ถ้าองค์ประกอบเช่นความต้องการอันรวบ ก็จะทำให้ได้กำไรดี แต่ถ้าองค์ประกอบเหล่านั้นไม่ดี ก็ไม่ได้กำไรเท่าไร แต่เราก็ได้มะปรางอยู่นั่นเอง

ทำดีได้ดี เรามองเป็นได้กำไร แทนที่จะมองว่าปลูกมะปรางได้มะปราง เราข้ามขั้นตอนไปมองว่าได้เงินกำไรจากการขายมะปรางเลย แทนที่จะมองว่า ได้ต้นมะปรางจากการปลูกเมล็ดมะปราง กลับมองว่าได้เงินจากการปลูกมะปราง จะเห็นว่าไม่เป็นเหตุเป็นผลที่ถูกต้องเลย

ทำดีได้ดี ความดีเกิดขึ้น สร้างเมตตา เมตตาเกิดขึ้น ความรักเกิดขึ้น จิตใจแช่มชื่นเย็นสบาย ความรู้สึกอ่อนโยนต่อกันเกิดขึ้น มีเมตตาไป ทำที่กิริยาแสดงออกมา อีกฝ่ายหนึ่งที่รับก็มีความรู้สึก

เกิดขึ้นในทางดีงาม ปลูกเมตตา เมตตาก็เกิดและแผ่ไป ปลูกอะไรก็ได้อันนั้น ทำความดีก็ได้ผลที่ดี ทำดีได้ดีตรงนี้ถูกไหม

ที่นี้เราไปหวังว่าทำความดีได้ดี คือได้ตำแหน่งใหม่ ถูกถอดเตอร็รางวัลที่หนึ่งใหม่ ได้อะไรต่ออะไรก็ไม่ว่า กลายเป็นปลูกมะพร้าว ได้เงินกำไรหรือเปล่า ซึ่งตอนนี้ไม่ได้ขึ้นต่อปัจจัยเพียงแค่นี้แล้ว แต่ไปขึ้นกับองค์ประกอบอีกตั้งหลายอย่าง เช่นว่าความดีของเราที่ทำขึ้นมา เป็นสิ่งที่ตลาดต้องการหรือเปล่า ถ้าตลาดต้องการ เรามีองค์ประกอบเกือบทุกอย่าง ต้องผลดีที่เราต้องการเป็นวัตถุนอก ลาก ยศ สุข สรรเสริญ ก็เกิดมีขึ้น ถ้าไม่ตรงมันก็ยังไม่ได้ คนไม่ได้มองตรงนี้เลย

ทั้งที่ภาสิตบอกไว้แล้วว่า ปลูกพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น ปลูกเมล็ดมะพร้าวได้ต้นมะพร้าว แต่เราจะไปเอาตรงปลูกมะพร้าวได้กำไรหรือเปล่า ปลูกเมล็ดมะพร้าวได้ธนบัตรหรือเปล่า มันผิดขั้นตอนไป

สำหรับมนุษยโลกก็ปลูกเช่นนี้ พอปลูกมะพร้าวก็ไม่คิดแต่เพียงให้ได้มะพร้าว แต่ไปคิดว่าให้ได้เงินกำไรมา ก็เลยกลายเป็นว่ามนุษย์ทำอะไรหวังผลตอบแทนมาก เมื่อทำความดีก็หวังผลตอบแทน แต่ไม่ทำเหตุปัจจัยให้พอแก่ผลที่หวังจะได้ตอบแทนนั้น ตัวเองปัญญาไม่ถึง และทำไม่ถูก ก็ไปโทษกฎธรรมชาติ ที่จริงตัวหลงผิดไปเอง

แต่ถ้าได้ก้าวหน้าไปสู่ขั้นเป็นอริยสาวกแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่หวังเรื่องผลตอบแทนอันนี้ แต่จะรักคุณภาพของชีวิต รู้คุณค่าของชีวิตที่ประณีตขึ้น บริสุทธิ์ขึ้น รักความบริสุทธิ์ของชีวิต รักธรรม รักความดีงาม ต้องการให้ธรรมคือความดีงาม เกิดมีแก่ชีวิต และเกิด

มีขึ้นในโลก

ถ้าคนมีความรักความต้องการอย่างนี้ สังคมนี้อาจดีด้วยมีความดี ทุกสิ่งจะดีและมนุษย์จะมีความสุข จะไม่ถือเรื่องผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสำคัญนัก

ถ้าจิตใจมาถึงขั้นนี้แล้ว การทำความดีก็จะไปถึงตัวธรรมไม่มาติดอยู่ที่ขั้นหวังนรก-สวรรค์แล้ว แต่นรก-สวรรค์นั้นก็เป็นการไปตามกฎธรรมดา เป็นหลักแห่งเหตุและผล เราไม่ต้องไปอ้อนวอนมันก็อยู่มันก็เป็นไปของมันอย่างนั้น เมื่อทำเหตุดี ผลดีก็เกิดขึ้นเอง เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ หลักเหตุและผลดำเนินไปเอง ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องมาอ้อนวอน ถึงเราไม่ต้องการผล มันก็ได้ผล

ตรงนี้ขอแทรกหน่อยหนึ่ง เมื่อกี้บอกว่าการปลูกเม็ดมะพร้าวได้ต้นมะพร้าว ไม่ใช่ปลูกเม็ดมะพร้าวได้เงินทอง ซึ่งผิดขั้นตอนและไม่เป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ

ที่นี่ ถ้าพูดให้ละเอียดลงไปอีก แม้แต่ที่ว่าปลูกเม็ดมะพร้าวได้ต้นมะพร้าว ก็ยังไม่แน่ บางทีปลูกเม็ดมะพร้าวแล้วไม่ได้ต้นมะพร้าวก็มี คือมันไม่ขึ้น ไม้ดอก หมายความว่า เม็ดมะพร้าวนั้นอาจจะเน่า อาจจะเสีย ใช้ไม่ได้

นอกจากนั้น มีแต่เม็ดมะพร้าวอย่างเดียวก็ยังไม่พอ ต้องมีดิน มีน้ำ มีปุ๋ย มีอากาศ มีอุณหภูมิร้อนเย็นพอดี ทุกอย่างต้องพอเหมาะ เม็ดมะพร้าวจึงจะงอกขึ้นเป็นต้นมะพร้าว

ที่ว่าทำเหตุนั้น หมายถึงว่าต้องมีปัจจัยพร้อมด้วย ทางพระจึงพูดรวมว่าเหตุปัจจัย ความเป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ รวมทั้งกฎแห่งกรรมนั้น มีความหมายถึงกระบวนการของเหตุปัจจัยทั้งหมดที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก แต่พูดแทรกไว้เท่านั้น ยังไม่ขยาย

ความที่นี้ เขาพอสะกิดไว้ให้เป็นแง่คิด ก็รวมอยู่ในเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง คือเป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมดา ไม่ใช่เหตุผลแบบผลตอบแทนอย่างที่คนชอบवादแต่งตามความอยาก หยุดไว้แค่นี้ก่อน เพราะกำลังจะเลยจากเรื่องนรก-สวรรค์ไปเข้าเรื่องกฎแห่งกรรมที่รองรับเรื่องนรก-สวรรค์นั้น

ก็เป็นอันว่า มาถึงตอนนี้สรุปได้ว่า ถึงแม้เราจะพูดถึงผลตามเหตุคล้ายกับเป็นผลตอบแทน แต่ความจริงนั้นเรารู้ไว้เพื่อเกิดความมั่นใจต่างหาก ทำดีในชาตินี้ให้สบายใจ เมื่อจิตตีระดับจิตพร้อมอยู่แล้ว แม้แต่คนที่ไม่เชื่อ ถ้าชาติหน้ามีมันก็ไปดีเอง ไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นี่คือคติพระพุทธศาสนา และทำความดีจนไม่ต้องห่วงล่วงหน้านั่นแหละ แสดงว่าเรามั่นใจในหลักความจริงและความดีแล้ว

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เรามีความมั่นใจในหลักความจริงและความดีนั้นหรือเปล่า ถ้ามีความมั่นใจแล้วไม่ต้องห่วง เวลาตายจะไปนรกหรือไม่ ไม่ไปหรอก ถ้าเราทำใจปรุงแต่งมันให้พร้อมดีอยู่แล้ว ให้ถึงระดับที่สาม ก็คือทำดีอยู่ทุกขณะ ปรุงแต่งสวรรค์อยู่ตลอดเวลา สวรรค์ก็อยู่ในกำมือ หรือจะเลยสวรรค์ไปอีกก็ได้ คือให้ขึ้นสู่ระดับของอริยสาวกไปเลย

เวลานี้การสอนเรื่องนรก-สวรรค์มาติดกันอยู่ตรงนี้ คือ มาคิดเรื่องคิดพิสูจน์นรก-สวรรค์ว่ามีจริงหรือไม่จริง จะไปเป็นนักปรัชญา เลยไม่ต้องทำอะไร รอจนกว่าฉันจะรู้ว่านรก-สวรรค์มีหรือไม่มี ฉันจึงจะทำได้ถูก ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ต้องทำแล้วตลอดชีวิตนี้ ตายก่อน เพราะนักปรัชญาตายมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ในระยะห้าพันปีนี้นักปรัชญาตายไปกี่คน และที่ไม่ใช่ นักปรัชญาคอยฟังนัก

ปรัชญาสอนอีกเท่าไรก็ไม่รู้ ก็เลยไม่ได้เรื่อง พวกเหล่านี้ชีวิตเป็น
หมันไปเสียมาก

ตามแนวทางพุทธศาสนาท่านถือหลักแห่งการปฏิบัติ เอา
สิ่งที่ปฏิบัติได้โดยไม่รออภิปรัชญา และพุทธศาสนาไม่ต้องอิงอยู่
กับเรื่องรอการพิสูจน์สิ่งเหล่านี้ ไม่ต้องรอเลย ทว่าเน้นเรื่องทำที่ ว่า
ให้มีความมั่นใจ ทำดีที่ปฏิบัติเห็นผลได้ในชีวิตนี้ พร้อมทั้งมีความ
มั่นใจในผลดีที่จะมีข้างหน้า ด้วยการปรุงแต่งไว้พร้อมแล้ว เมื่อ
สภาพจิตของเราดีอยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปแล้ว ก็ต้องไปได้

เหื่อนจากนั้นก็ก้าวไปสู่ขั้นอริยสาวก อย่ามัวมาอยู่ขั้นหวัง
ผลตอบแทนกันอยู่ อย่าเป็นห่วงเรื่องนรก-สวรรค์ที่มาคู่กันอยู่ ถ้า
จิตของเราประณีตขึ้นไป จนกระทั่งรักความบริสุทธิ์ความดีงามของ
ชีวิต รักธรรม อยากให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เป็นธรรม อยู่ใน
ธรรม ประณีตด้วยธรรม และต้องการให้ธรรมแผ่ไป ก็อยู่กันได้ด้วย
ความดี ขั้นนี้ถึงธรรมแล้ว ก็ไม่ต้องหวังรอผลตอบแทนอีกต่อไป

คำไปรยปกหลัง หนังสือ นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก

“...สำหรับคำถามว่า นรก-สวรรค์หลังจากตายในพระไตรปิฎกมีไหม? เมื่อถือตามตัวอักษรก็เป็นอันว่ามี...”

มนุษย์เรานั้น ทุกคน ถ้าว่าด้วยใจจริงแล้ว ย่อมมีเชื้อโง่ต่อชีวิตของตน ทุกคนรักชีวิตของตน เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ ถ้าเราได้พัฒนาจิตใจของเราให้สูงขึ้น จนลักษณะนี้เด่นชัดขึ้น เราก็ไม่ต้องไปนึกถึงผลตอบแทนข้างหน้ามากมาย

เวลานี้การสอนเรื่องนรก-สวรรค์มาติดกันอยู่ตรงนี้ คือ มาติดเรื่องคิดพิสูจน์นรก-สวรรค์ว่ามีจริงหรือไม่จริง จะไปเป็นนักปรัชญา เลยไม่ต้องทำอะไร รอจนกว่าฉันจะรู้ว่านรก-สวรรค์มีหรือไม่มี ฉันจึงจะทำได้ถูก ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ต้องทำแล้วตลอดชีวิตนี้ ตายก่อน เพราะนักปรัชญาตายมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ในระยะห้าพันปีนี้นักปรัชญาตายไปกี่คน และที่ไม่ใช่ นักปรัชญาคอยฟังนักปรัชญาสอนอีกเท่าไรก็ไม่รู้ ก็เลยไม่ได้เรื่อง พวกเหล่านี้ชีวิตเป็นหมันไปเสียมาก

